

11 שנות מלחמה בסוריה – למה לצפות?

עדן כדורי וג'וני עיסא | 13 באפריל, 2022 | גיליון 1590

בחודש מארס צוינו 11 שנים למלחמת האזרחים בסוריה, שהסתיימה בהפסד צורב לאופוזיציה הסורית וב"ניצחון חלול" לנשיא המדינה, בשאר אל-אסד. המלחמה שינתה את פניה של סוריה: המדינה מפוצלת לארבעה אזורים, כשכל אזור נתון להשפעה של כוחות זרים; שורר בה משבר כלכלי, ללא פתרון באופק; המצב ההומניטרי בה חמור; הפליטים שעזבו אותה רבים וכן העקורים בשטחה; קיימת בה נוכחות ארוכת טווח של שחקנים זרים; המדינה נמצאת במתח בין מאמצי משטר אסד לנרמל את היחסים עם מדינות ערב לבין הקשר עם איראן. כל אלה בראש רשימת הגורמים שישפיעו על ייצוב המדינה הסורית. המאמר מסוכם בתובנות לגבי משמעות המצב הנוכחי בסוריה לישראל, ועיקרן המשך התקיפות האוויריות, תוך שימור מנגנון התיאום עם רוסיה, לצד שכלול המאמץ לכוון קשרים מיוחדים עם בעלי ברית מקומיים פוטנציאליים.

בחודש מארס האחרון צוינו 11 שנים למלחמת האזרחים בסוריה, שהסתיימה בהפסד צורב לאופוזיציה הסורית וב"ניצחון חלול" - ללא שליטה אפקטיבית בכל חלקי סוריה - לנשיא המדינה, בשאר אל-אסד. המלחמה שינתה את פניה של סוריה: המדינה מפוצלת לארבעה אזורים, כשכל אזור נתון להשפעה של כוחות זרים; שורר בה משבר כלכלי, ללא פתרון באופק; המצב ההומניטרי חמור; הפליטים שעזבו אותה רבים וכן העקורים בשטחה; קיימת בה נוכחות ארוכת טווח של שחקנים זרים; המדינה נמצאת במתח בין מאמצי משטר אסד לנרמל את היחסים עם מדינות ערב לבין הקשר עם איראן. כל אלה בין הגורמים שישפיעו על ייצוב המדינה הסורית.

1. סוריה כמדינה מפוצלת – המלחמה הסתיימה בהישרדות משטר אסד ובניצחון

הקואליציה הפרו-אסדית בסיוע רוסיה ואיראן, אך אסד השיב שליטה רק על כ-60 אחוזים משטח סוריה ועל כמחצית מאוכלוסייתה. בשטחים שמחוץ לשליטת המשטר התבססו ישויות פוליטיות סמי-עצמאיות, וסוריה נותרה מחולקת בפועל לארבעה אזורים: שטחי המשטר, החבל האוטונומי הכורדי, השטחים הטורקיים בצפון המדינה ומרחב אדליב שבשליטת המורדים. נראה כי הפיצול ימשך כל עוד אין כוח ופתרון מדיני שיאחד את המדינה מחדש, והריבונות של אסד על כלל שטחי סוריה תיותר "חלולה", בלי משילות גורפת בפועל.

2. **מלחמה למשבר סוציו-אקונומי** - יותר מעשור של מלחמה הוביל למשבר כלכלי חמור וחסר תקדים. הפגיעה הכלכלית מוערכת ב-300 מיליארד דולר, עם ירידה של כ-40 אחוזים בתוצר ועלייה דרמטית באינפלציה, השוחקת את כוח הקנייה של האזרחים. במהלך המלחמה, המדיניות הכלכלית התמקדה בהגנה על המשטר ובשמירה על כושר הלחימה של הצבא. ההכנסות מנפט וממיסים הפכו שוליים והניהול הכלכלי הכושל גרם התמוטטות כמעט מלאה של הכלכלה. העדר פתרון מדיני והסכמה בין העדות והקבוצות השונות אשר לעתידה של סוריה, ["חוק הקיסר"](#), שחוקק הממשל האמריקאי - הבסיס לסנקציות על סוריה ובעלות בריתה, לרבות רוסיה ואיראן, מהווים חסם משמעותי בפני מסחר, השקעות ושיקום.
3. **משבר הומניטרי** - המלחמה הובילה למשבר הומניטרי חמור ביותר. 90 אחוזים מהאוכלוסייה חיים מתחת לקו העוני; 11 מיליון סורים נזקקים לסיוע הומניטרי עקב מחסור חמור במזון ובמים. מערכת הבריאות התמוטטה. תוכנית הסיוע של האו"ם עונה על 46 אחוזים בלבד מהצרכים ההומניטריים. המשבר ההומניטרי המחרף מציב דילמה בפני ארצות והברית ומדינות המערב המתנגדות למשטר - מחד גיסא, שאיפה לשפר את מצבם של אזרחי סוריה, ומאידך גיסא נידוי המשטר, תוך המשך הסנקציות הכלכליות שהוטלו עליו.
4. **פליטים** - 6.8 מיליוני הפליטים הסורים שמצאו מקלט בירדן, בלבנון, בטורקיה, בעיראק, במצרים ובאירופה, הם עדות להשפעת המשבר בסוריה מחוץ לגבולות המדינה. בעוד שכ-300,000 פליטים בלבד שבו לסוריה, היטמעותם של הפליטים הסורים במדינות המארחות השפיעה, בעיקר בירדן, בטורקיה ובלבנון, על המאזן הדמוגרפי, וכן על המצב הכלכלי, הפוליטי, החברתי והביטחוני. כיום, עם שוך הלחימה, ניכר מעבר מפליטות להגירה שלילית - סורים עומדים בתורים ארוכים על מנת להנפיק דרכון שיאפשר להם לעזוב את המדינה.
5. **תסיסה ציבורית מחודשת** - המלחמה אמנם הוכרעה בניצחונו של אסד, אך עדיין נשמעת מחאה ברחבי המדינה ובעיקר בדרומה, נוכח תנאי החיים הקשים. בפברואר האחרון פרצו מחדש מחאות במחוז דראע עקב העוני הכבד, שהחמיר עם השנים, והפרת המשטר להקל את יוקר המחייה. בין המשתתפים בהפגנות היו בני העדה הדרוזית, המודאגים בין היתר מההתבססות האיראנית על המרחב וקוראים לישראל לסייע בהרחקתה. נראה שהמחאות, הפורצות תדיר, יוותרו ברמה המקומית, ועדיין הן מעידות על תחושת חוסר יציבות ותסכול ציבורי.
6. **שיקום הצבא הסורי והנשק הכימי** - טרום המלחמה, ישראל הייתה איום הייחוס של הצבא הסורי ומרבית משאביו הופנו לתוכניות הלחימה עימה, לרבות בניית יכולות כימיות. עם פרוץ מלחמת האזרחים, המאבק הפנימי והסכנה ליציבות המשטר הפכו לאיום הייחוס. הנשק הכימי הופנה למתקפות כלפי האוכלוסייה

האזרחית, שהגיעו לשיאן במתקפה כימית בפרברי דמשק ב-2013. בשנים האחרונות פנה צבא סוריה לתהליכי שיקום, בתמיכה רוסית ואיראנית, כשעיקר ההתחמשות מול ישראל הוא באמצעי הגנה אווירית מרוסיה ואיראן, במטרה להגביל את יכולת התקיפה האווירית שלה. בנוסף, לאחרונה [דווח על חידוש בניית יכולות כימיות](#). ניתן לשער כי הצבא הסורי ימשיך לשפר את יכולותיו הצבאיות במטרה לייצר משוואת הרתעה חדשה מול ישראל.

7. **מעמדה האזורי של סוריה -** עם פרוץ המלחמה, מרבית מדינות העולם, ובכללן מדינות העולם הערבי, ניתקו את קשריהן הדיפלומטיים עם סוריה. אך בתקופה האחרונה נושבות רוחות של שינוי. איחוד האמירויות הייתה החלוצה מבין מדינות ערב וב-2018 חודשו קשריה עם דמשק ואחר כך היחסים בין דמשק למצרים. ביולי 2021 ביקר בדמשק מלך ירדן עבדאללה, ובהמשך נפתחה בעיר שגרירות בחריין והנשיא אסד ביקר באיחוד האמירויות. בבסיס המאמצים להשיב את סוריה לחיק העולם הערבי קיימת שאיפה לקזז את ההשפעה האיראנית על המשטר בדמשק ולצמצמה, וליצור ציר מול איראן וגם מול טורקיה

8. **ההתבססות האיראנית בסוריה -** מחד גיסא, הנוכחות האיראנית פוגעת בשאיפת משטר אסד להשיב לידי ריבונות מלאה בשטח המדינה, למנוע מישראל עילה להמשיך בתקיפות אוויריות ולזכות בתמיכת מדינות המפרץ. מאידך גיסא, אסד חב לאיראנים רבות עבור התמיכה והסיוע שהוגש לו בשנות המלחמה ואינו יכול לפרוע את החוב הכספי לאיראן, העומד על 17 מיליארד דולר. אמנם בשנים האחרונות האיראנים מפחיתים את פרופיל הנוכחות הצבאית, והם נשענים עדיין על מליציות סוריות מקומיות הנתונות למרותם ומרחיבים את פעילותם במחוז חלב, במזרח דמשק ובמזרח בגבול עם עיראק.

9. **האוטונומיה הכורדית -** לאורך השנים הכורדים פעלו בסביבה מורכבת - לחימה עקובה מדם בדאע"ש והתמודדות עם מתקפות מהחזית הטורקית, לצד ניסיונות לקבל הכרה בינלאומית. האוטונומיה הכורדית יציבה יחסית וזוכה לתמיכה וסיוע מארצות הברית. באותן שנים שופר מעמדם של הכורדים, והם הפכו מקבוצה מופלית בחברה הסורית, הסובלת מדיכוי תחת המשטר, לקבוצה דומיננטית המנהלת משטר אוטונומי עצמאי, שכולל כ-3 מיליון סורים. עם זאת, גם האוטונומיה אינה חסינה מפני המשבר הכלכלי החריף, לצד ביקורת ציבורית בגין שחיתות וניהול כושל.

10. **תחרות ההשפעה בין איראן לרוסיה -** על אף שמוקדם עדיין להעריך במלואן את השלכות המלחמה באוקראינה על סוריה, נראה כי הן יכללו צמצום במשאבים שרוסיה משקיעה בשימור היציבות בסוריה. זאת ועוד, נידוי רוסיה בזירה הבינלאומית ואף [הדחתה ממועצת זכויות האדם של האו"ם עשויים לכרסם](#)

[בלגיטימציה שלה](#) לקדם הסדר פוליטי ורפורמות בסוריה. לעומת זאת, מעמדה הבינלאומי והאזורי של איראן מתחזק. איראן זוכה בלגיטימציה בינלאומית על רקע השיחות בדבר חזרה להסכם הגרעין, וחתימה על הסכם תעצים אותה כלכלית ודיפלומטית – מה שעשוי להרחיב את השפעתה בסוריה, על חשבון ההשפעה הרוסית.

11. המדיניות האמריקאית – לאורך שנים, ארצות הברית התמקדה במאבק בדאע"ש והובלת קואליציה בינלאומית להבסת המדינה האסלאמית ופחות במלחמת האזרחים, בעודה מטילה סנקציות על משטר אסד תוך אי-הכרה בו. משטר בייך מגנה את תהליך הנורמליזציה בין מדינות ערב למשטר בדמשק, אך אינו פועל למניעתו. זאת, בהמשך לחולשה שאפיינה את תגובת ארצות הברית והמערב למלחמה ואת רפיון המאמצים להביאה לקראת סיום, שיש המייחסים אותה לשינוי בסדרי העדיפויות האמריקאיים.

משמעויות לישראל

בתום 11 שנים של מלחמת אזרחים בסוריה, סוריה מפוצלת, נתונה להשפעת כוחות זרים וסובלת ממשבר כלכלי והומניטרי חריף. תקופת מעבר זו מהווה הזדמנות לישראל להשפיע על התעצבותה וייצובה. אמנם משטר אסד נותר מחויב לאיראן ואינו מתכוון להתנתק ממנה, גם בתמורה לחזרה לחייק העולם הערבי ולקבלת סיוע כלכלי חיוני. יתר על כן, איראן צפויה להגדיל השפעתה בסוריה למול צמצום המעורבות הרוסית, עקב המלחמה באוקראינה. עם זאת, אסד ינסה לפעול לצמצום הנוכחות והנראות הצבאית האיראנית בארצו כדי להימנע מלשלם את מחיר התקיפות הישראליות. לכן, על ישראל להמשיך לפעול לבלימת ההתבססות האיראנית בסוריה והאיום הצבאי שהיא מציבה – גם כדי לספק לאסד עילה ומנוף להרחיק משטח המדינה את איראן. מדובר בהמשך התקיפות האוויריות, תוך שימור מנגנון התיאום עם רוסיה, לצד שכלול המאמץ לייצר השפעה משמעותית יותר וארוכת טווח. במסגרת זו, נכון להתייחס לסוריה המפוצלת ולנסות לכוון קשרים מיוחדים עם בעלי ברית מקומיים פוטנציאליים, בפרט הכורדים בצפון מזרח המדינה והדרוזים בדרומה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט